مُسافر

یعنی

سیاحتِ چند روزہ افغانستان

(اکتوبر سنہ ۳۳ء)

اقبال

سنہ ۱۹۳۴ء

[illegible] تقع [illegible]

٥١٥ [illegible]

مُسافر

یعنی

سیاحت چند روزہ افغانستان

(اکتوبر سنہ ۳۳ء)

اقبال

سنہ ۱۹۳۴ء



نادرِ افغاں شہِ درویش خو

رحمتِ حق بر روانِ پاکِ او

کارِ ملت محکم از تدبیرِ او

حافظِ دینِ مبیں شمشیرِ او

چوں ابوذر خود گداز اندر نماز

ضربتش ہنگامِ کیں خارا گداز!

عہدِ صدیقؓ از جمالش تازہ شد!

عہدِ فاروقؓ از جلالش تازہ شد!

از غمِ دیں در دلش چوں لاله داغ
در شبِ خاور وجودِ او چراغ!
در نگاهش مستیِ اربابِ ذوق
جوهرِ جانش سراپا جذب و شوق
خسروی شمشیر و درویشی نگه
هر دو گوهر از محیطِ لا اله!
فقر و شاهی وارداتِ مصطفیٰ ست!
ایں تجلیهائے ذاتِ مصطفیٰ ست!
ایں دو قوت از وجودِ مومن است
ایں قیام و آں سجودِ مومن است
فقر سوز و درد و داغ و آرزوست
فقر را در خوں تپیدن آبروست

فقرِ نادر آخر اندر خوں تپید
آفریں بر ہمتِ آں مردِ شہید!

اے صبا اے رہ نوردِ تیز گام
در طوافِ مرقدش نرمک خرام

شاہ در خواب است پا آہستہ نہ
غنچہ را آہستہ تر بکشا گرہ

از حضورِ او مرا فرماں رسید
آنکہ جانِ تازہ در خاکم دمید

سوختیم از گرمیٔ آوازِ تو
اے خوش آں قومے کہ داند رازِ تو

از غمِ تو قلبِ ما آشناست
می شناسیم ایں نوا ہا از کجاست!

اے بآغوشش سحابِ ما چو برق
روشن و تابندہ از نورِ تو شرق

یک زماں در کوہسارِ ما درخش
عشق را باز آں تب و تابے بہ بخش

تا کجا در بند ہا باشی اسیر
تو کلیمی راہ سینائے بگیر!

مے نمودم باغ و راغ و دشت و در
چوں صبا بگذشتم از کوہ و کمر

خیمہ از مردانِ حق بیگانہ نیست
در دلِ او صد ہزار افسانہ ایست!

جادہ کم دیدم ازو پیچیدہ تر
یاوہ گردد در خم و پیچش نظر

سبزه در دامان کهسارش مجوی
از ضمیرش بر نیاید رنگ و بوی
سرزمینی کبک او شاهین مزاج
آهوی او گیرد از شیران خراج
در فضایش جره بازان تیز چنگ
لرزه بر تن از نهیب شان پلنگ
لیکن از بی مرکزی آشفته روز
بی نظام و ناتمام و نیم سوز
فر بازان نیست در پرواز شان
از تدروان پست تر پرواز شان
آه قومی بی تب و تاب حیات
روزگارش بی نصیب از واردات

آن یکی اندر سجود این در قیام

کاروبارش چون صلوة بی امام

ریزه ریزه از سنگ و مینای او

آه از امروز بی فردای او!

خطاب به اقوام سرحد

ای ز خود پوشیده خود را باز یاب

در مسلمانی حرام است این حجاب

رمز دین مصطفی دانی که چیست

فاش دیدن خویش را شاهنشهی است

چیست دین؟ دریافتن اسرار خویش

زندگی مرگ است بی دیدار خویش

آں مسلمانے کہ بیند خویش را
از جہانے برگزیند خویش را

از ضمیر کائنات آگاہ اوست
تیغ لا موجود الا اللہ اوست

در کمان دو کمان خونمائے او
در سپہ آورد و درپہنائے او

تا دلش سرے ز اسرار خداست
حیف اگر از خویشتن ناآشناست

بندۂ حق وارث پیغمبراں
او نگنجد در جہان دیگراں

تا جہانے دیگرے پیدا کند
ایں جہان کہنہ را برہم زند

زنده مرد از غیر حق دارد فراغ
از خودی اندر وجود او چراغ!

پاے او محکم برزم خیر و شر
ذکر او شمشیر و فکر او سپر

صبحش از بانگے کہ برخیزد ز جان
نے ز نورِ آفتابِ خاوران

فطرت او بے جهات اندر جهات
او حریم و در طوافش کائنات

ذره از گرد تپش آفتاب
شاهد آمد بر عروج او کتاب

فطرت او را گشاد از ظلمت است
چشم او روشن سواد از ظلمت است!

اندکی گم شو بقرآن و خبر
باز ای نادان بخویش اندر نگر

در جهان آوارهٔ بیچاره‌ای
وحدتی گم کردهٔ صد پاره‌ای

بند غیر الله اندر پای تست
داغم از رسوائی سیمای تست

خیز و از کار پنهانی بترس
از ضیاع روح افغانی بترس

ز آتش مردان حق می سوزمت
نکته از پیر روم آموزمت

رزق از حق جو مجو از زید و عمر
مستی از حق جو مجو از بنگ و خمر

گل مخور، گل را مخور، گل را مجو

زانکه گل خوار است دائم زرد رو

دل بجو تا جاودان باشی جوان

از تجلی چهره ات چون ارغوان

بنده باش و بر زمین رو چون سمند

"چون جنازه نے که بر گردن برند"

شکوه کم کن از سپهر لاجورد

جذب گیرِ آفتابِ خود بگرد

از هجومِ ذوق و شوق آگاه شو

ذرّهٔ صیادِ مهر و ماه شو

عالمِ موجود را اندازه کن

در جهان خود را بلند آوازه کن

برگ و ساز کائنات از وحدت است
اندریں عالم حیات از وحدت است

درگذر از رنگ و بوہائے کہن
پاک شو از آرزوہائے کہن

ایں کہن ساماں نیرزد با دو جو
نقشبندِ آرزوئے تازہ شو

زندگی بر آرزو دارد اساس
خویش را از آرزوئے خود شناس

چشم و گوش و ہوش تیز از آرزو
مشتِ خاکے ہو رخیز از آرزو

ہر کہ تخمِ آرزو در دل نہ کشت
پائمالِ دیگراں چوں سنگ و خشت!

آرزو سرمایۂ سلطان و میر

آرزو جامِ جہان بینِ فقیر

آب و گل را آرزو آدم کند

آرزو ما را ز خود محرم کند

چون شرار از خاکِ ما بر می جہد

ذرّہ را پہنائے گردون می دہد

پورِ آزر کعبہ را تعمیر کرد

از نگاہے خاک را اکسیر کرد

تو خودی اندر بدن تعمیر کن

مشتِ خاکِ خویش را اکسیر کن

مسافر وارد می شود به شهر کابل و حاضر می شود

بحضور اعلیحضرت شهید

شهر کابل ای خطهٔ جنت نظیر

آب حیوان از رگ تاکش بگیر

چشم صائب از سوادش سرمه چین

روشن و پاینده باد آن سرزمین

در ظلام شب سمن زارش نگر

بر بساط سبزه می غلطد سحر

ه‍ مرزا صائب تبریزی در مدح کابل سروده است.

* روشن وقتی که چشم از سوادش سرمه چین گردد.

آں دیارِ خوش سواد آں پاک بوم
باد او خوشتر ز بادِ شام و روم
آبِ او براق و خاکش تابناک
زندہ از موجِ نسیمش مردہ خاک

نایداندر حرف و صوت اسرار او
آفتاباں تشنہ در کہسار او
ساکنانش سیر چشم و خوش گہر
مثلِ تیغ از جوہرِ خود بے خبر!
قصرِ سلطاں کہ نامش دلکشاست
زائراں را گردِ راہش کیمیاست

شاہ را دیدم دراں کاخِ بلند
پیشِ سلطانے فقیرے دردمند!

خلق او اقلیم دلها را گشود

رسم و آئین ملوک آنجا نبود

من حضور آن شه والا گهر

سینه ام دستی بدربارگهش

جانم از سوز [illegible]ش در گداز

دست او بوسیدم از راه نیاز

پادشاهی خوش تبسم ساده پوش

سخت کوش و نرم خوی و گرم جوش

صدق و اخلاص و یقینش آشکار

دین و دولت از وجودش استوار

خاکی و از نوریان پاکیزه تر

از مقام فقر و شاهی باخبر

در نگاہش روزگارِ شرق و غرب
حکمتِ او رازدارِ شرق و غرب

شہ یارے چوں حکیماں نکتہ داں
رازدانِ مد و جزرِ امتاں

پردہ ہا از طلعتِ معنی کشود
نکتہ ہائے حرفِ دیں را وانمود

گفت از آں آتش کہ داری در بدن
من ترا دانم عزیزِ خویشتن

ہر کہ او را از محبت رنگ و بوست
در نگاہِ ہاشم و محمود اوست

در حضورِ آں مسلمانِ کریم
ہدیہ آوردم ز قرآنِ عظیم

گفتم این سرمایهٔ اهل حق است
در ضمیر او حیات مطلق است

اندرو هر ابتدا را انتها است
حیدر از نیروی او خیبرگشا است

نشئهٔ حرفم بخون او دوید
دانه دانه اشک از چشمش چکید

گفت نادر در جهان بیچاره بود
از غم دین و وطن آواره بود

کوه و دشت از اضطرابم بیخبر
از غمان بی حسابم بیخبر

ناله با بانگ هزار آمیختم
اشک با جوی بهار آمیختم

غیرت آن غمگسار من نبود

قوتش هر باب را بر من گشود

گفت‌وگوی خسرو والا نژاد

باز با من جذبهٔ سرشار داد

وقت عصر آمد صدای الصلوات

آن که مؤمن را کند پاک از جهات

انتهای عاشقان سوز و گداز

کردم اندر اقتدای او نماز

رازهای آن قیام و آن سجود

جز به بزم محرمان نتوان گشود

بر مزار شهنشاه بابر خلد آشیانی

بیا که ساز فرنگ از نوا بر افتاد است

درون پردهٔ او نغمه نیست فریاد است!

زمانه کهنه بتان را هزار بار آراست

من از حرم نگذشتم که پخته بنیاد است

درفش ملت عثمانیان دوباره بلند

چه گویمت که به تیموریان چه افتاد است!

خوشا نصیب که خاک تو آرمید اینجا

که این زمین ز طلسم فرنگ آزاد است!

هزار مرتبه کابل نکوتر از دلی است

که آن عجوزه عروس هزار داماد است!

درونِ دیده نگه دارم اشکِ خونیں را
کہ من فقیرم و ایں دولتِ خداداد است!

اگرچہ پیرِ حرم وردِ لَا اِلٰہ دارد
کجا نگاہ کہ برّندہ تر ز پولاد است!

سفرِ بہ غزنی و زیارتِ مزارِ حکیم سنائیؒ

از نوازشہائے سلطانِ شہید
صبح و شامم صبح و شامِ روزِ عید
نکتہ سنجِ خاوراں ہندی فقیر
میہمانِ خسروِ کیواں سریر!
تا ز شہر خسروی کردم سفر
شد سفر بر من سبک تر از حضر

سینه بگشادم بآن بادی که پار
لاله رست از فیض او در کوهسار

آه غزنی آن حریم علم و فن
مرغزار شیر مردان کهن

دولت محمود را زیبا عروس
از حنا بندان او دانای طوس

خفته در خاکش حکیم غزنوی
از نوای او دل مردان قوی

آن حکیم غیب آن صاحب مقام
ترک جوش رومی از ذکرش تمام

من ز پیدا او ز پنهان در سرور
هر دو را سرمایه از ذوق حضور

او نقاب از چهرهٔ ایمان گشود
فکر من تقدیر مومن وانمود

هر دو را از حکمت قرآن سبق
او ز حق گوید من از مردان حق

در فضای مرقد او سوختم
تا متاع ناله اندوختم

گفتم ای بینندهٔ اسرار جان
بر تو روشن این جهان و آن جهان

عصر ما وارفتهٔ آب و گل است
اهل حق را مشکل اندر مشکل است

مومن از فرنگیان دید آنچه دید
فتنه‌ها اندر حرم آمد پدید

تا نگاه او ادب از دل نخورد

چشم او را جلوهٔ افرنگ برد

اے حکیم غیب امام عارفان

پخته از فیض تو خام عارفان

آنچه اندر پردهٔ غیب است گوے

بو که آب رفته باز آید بجوے

روح حکیم سنائی از بهشت برین

جواب می دهد

راز دان خیر و شر گشتم ز فقر

زنده و صاحب نظر گشتم ز فقر

یعنی آں فقرے کہ داند راہ را
بیند از نورِ خودی اللہ را
اندرونِ خویش جوید لآ اِلٰہ
در تہِ شمشیر گوید لآ اِلٰہ
فقرِ جاں کن چوں زناں بر تن متن
ہمچو مرداں گوے در میدان فگن
سلطنت اندر جہانِ آب و گل
قیمتِ او قطرۂ از خونِ دل
مومناں زیرِ سپہرِ لاجورد
زندہ از عشق اند و نے از خواب و خورد
می ندانی عشق و مستی از کجاست
ایں شعاعِ آفتابِ مصطفےٰ ست

زندہ تا سوزِ او در جانِ تست
این نگہ دارندۂ ایمانِ تست

باخبر شو از رموزِ آب و گل
پس بزن بر آب و گل اکسیرِ دل

دل ز دین سرچشمۂ قوت است
دین ہمہ از معجزاتِ صحبت است

دین مجو اندر کتب اے بے خبر
علم و حکمت از کتب دین از نظر

بوعلی دانندۂ آب و گل است
بیخبر از خستگیہاۓ دل است

نیشِ و نوشش بوعلی سینا بہل
چارہ سازیہاۓ دل از اہلِ دل

مصطفیٰ بحر است و موجِ او بلند
خیز و این دریا بجوئے خویش بند
مدتے بر ساحلش پیچیدہ
لطمہ ہائے موجِ او نادیدہ!
یک زمان خود را بدریا در فگن
تا روان رفتہ باز آید بہ تن
اے مسلمان جز براہِ حق مرو
ناامید از رحمتِ عامے مشو
پردہ بگذار آشکارائی گزین
تا بہ لرزد از سجودِ تو زمین
دوش دیدم فطرتِ بیتاب را
روحِ آن ہنگامۂ اسباب را

چشمِ او بر زشت و خوبِ کائنات
در نگاهِ او عیوبِ کائنات

دستِ او با آب و خاک اندر ستیز
آں بہم پیوستہ و ایں ریز ریز

گفتمش در جستجوے کیستی
در تلاشِ تار و پودے کیستی

گفت اے چاکرِ مے ذوالمنن
آدمے نو سازم از خاکِ کہن

مشتِ خاکے را بصد رنگ آزمود
پے بہ پے تابید و سنجید و فزود

آخر او را آب و رنگِ لالہ داد
لاالٰہ اندر ضمیرِ او نہاد

باش تا بینی بہارِ دیگرے
از بہارِ پاستاں رنگیں ترے

ہر زماں تدبیرہا دارد رقیب
تا نگیری از بہارِ خود نصیب

بر درونِ شاخِ گل دارم نظر
غنچہ ہا را دیدہ ام اندر سفر!

لالہ را در وادی و کوہ و دمن
از دمیدن باز نتواں داشتن

بشنود مردے کہ صاحب جستجو ست
نغمۂ را کو ہنوز اندر گلو ست!

بر مزارِ سلطان محمود علیه الرحمة

خیزد از دل نالہ ہا بے اختیار
آہ آں شہرے کہ اینجا بود پار!
آں دیار و کاخ و کو ویرانہ ایست
آں شکوہ و فال و فر افسانہ ایست
گنبدے در طوف او چرخِ بریں
تربتِ سلطان محمود است ایں!
آنکہ چوں کودک لب از کوثر بشست
گفت در گہوارہ نامِ او نخست
برق سوزاں تیغِ بے زنہار او
دشت و در لرزندہ از یلغارِ او

زیرِ گردوں آیت اللہ زاتشں
قدسیاں قرآں سرا بر تربتش

شوخیِ فکرم مرا از من ربود
تا نبودم در جہانِ دیر و زود

رخ نمود از سینه ام آں آفتاب
پردگیہا از فروغش بے حجاب

مہرِ گردوں از جلالش در رکوع
از شعاعش دوش می گردد طلوع.

وا رہیدم از جہان چشم و گوش
فاش چوں امروز دیدم صبحِ دوش

شہر غزنیں ایک بہشتِ رنگ و بو
آبجوہا نغمہ خواں در کاخ و کو

قصرهائے او قطار اندر قطار
آسماں با قبه‌هایش هم‌کنار

نکته سنجِ طوس را دیدم به بزم
لشکرِ محمود را دیدم به رزم

روح سیرِ عالمِ اسرار کرد
تا مرا شوریدهٔ بیدار کرد

آں همه مشتاق و سوز و سرور
در سخن چوں رندِ بے پروا جسور

تخم اشکے اندراں ویرانه کاشت
گفتگوها با خدائے خویش داشت

تا نبودم بے خبر از رازِ او
سوختم از گرمیٔ آوازِ او

مناجاتِ مردِ شوریده در ویرانهٔ غزنی

لاله بهر یک شعاعِ آفتاب
دارد اندر شاخ چندین پیچ و تاب

چون بهار او را کند عریان و فاش
گویدش جز یک نفس اینجا مباش!

هر دو آمد یک دگر را ساز و برگ
من ندانم زندگی خوشتر که مرگ!

زندگی پیهم مصافِ نیش و نوش
تنگ دانم امروز را از خوانِ دوش!

الامان از مکرِ ایام الامان
الامان از صبح و از شام الامان!

اے خدائے نقشبندِ جان و تن

با تو ایں شوریدہ دارد یک سخن

فتنہ ہا بینم دریں دیرِ کہن

فتنہ ہا در خلوت و در انجمن

عالم از تقدیرِ تو آمد پدید

یا خدائے دیگر او را آفرید!

نے بہ رشتاں صلح و نے صفا باطن ستیز

اہلِ دل را شیشۂ دل ریزہ ریزہ!

صدق و اخلاص و صفا باقی نماند

"آں قدح بشکست و آں ساقی نماند"

چشمِ تو بر لالہ رویانِ فرنگ

آدم از افسونِ شاں بے آب و رنگ

از که گیرد ربط و ضبط این کائنات؟

ای شهیدِ عشوهٔ لات و منات!

مردِ حق آن بندهٔ روشن نفس

نائبِ تو در جهان او بود و بس

او به بندِ نقره و فرزند و زن

گر توانی سومناتِ او شکن!

این مسلمان از پرستارانِ کیست؟

در گریبانش یکی هنگامه نیست!

سینه اش بی سوز و جانش بی خروش

او سرافیل است و صورِ او خموش!

قلبِ او نامحکم و جانش نژند

در جهان کالای او ناارجمند

در مصافِ زندگانی بے ثبات
دارد اندر آستیں لات و منات!

مرگ را چوں کافراں دانہ ہلاک
آتشِ او کم بہا مانندِ خاک!

شعلۂ از خاکِ او باز آفریں
آں طلب آں جستجو باز آفریں

باز جذبِ اندروں او را بدہ
آں جنونِ ذوفنوں او را بدہ

شرق را کن از وجودش استوار
صبحِ فردا از گریبانش برآر!

بحرِ احمر را بچوبِ او شگاف
از شکوہش لرزۂ افگن بہ قاف!

قندهار و زیارتِ خرقۂ مبارک

قندهار آں کشورِ مینو سواد
اہلِ دل را خاکِ اُو خاکِ مراد

رنگ ہا بو ہا ہوا ہا آب ہا
آب ہا تابندہ چوں سیماب ہا

لالہ ہا در خلوتِ کہسار ہا
نار ہا یخ بستہ اندر نار ہا

کوئے آں شہر است کاں را کوئے دوست
ساربان بربند محمل سوئے دوست

می سرایم دیگر از یارانِ نجد
از نوائے ناقہ را آرم بوجد!

غزل

از دیرِ مغاں آیم بے گردشِ صہبا مست!
در منزلِ لَا بودم از بادۂ اِلّا مست!

دانم کہ نگاہِ او ظرفِ ہمہ کس بیند
کرد است مرا ساقی از عشوہ و ایما مست!

وقت است کہ بکشایم میخانۂ رومی باز
پیرانِ حرم دیدم در صحنِ کلیسا مست!

ایں کارِ حکیمے نیست دامانِ کلیمے گیر
صد بندۂ ساحل مست یک بندۂ دریا مست!

دل را بچمن بردم از بادِ چمن افسرد
میرد بہ خیابانہا ایں لالۂ صحرا مست!

از حرفِ دل آویزش اسرارِ حرم پیدا
دی کافرکے دیدم در وادیٔ بطحاست!

سینا است کہ فاران است؟ یارب چہ مقام است این؟
ہر ذرۂ خاکِ من چشمے است تماشاست!

٥

خرقۂ آں "برزخٌ لّایبغیان"
دیدمش در نکتۂ "لی خرقتان"
دینِ او آئینِ او تفسیرِ کل
در جبینِ او خطِ تقدیرِ کل

---

٥ "برزخٌ لّایبغیان" - تلمیح بہ قرآن

٥ "لی خرقتان الفقر والجہاد" - حدیث

عقل را اُو صاحبِ اسرار کرد
عشق را او تیغِ جوهر دار کرد

کاروانِ شوق را او منزل است
ما ہمہ یک مشتِ خاکیم او دل است

آشکارا دیدنش اُسرائے ماست
در ضمیرش مسجدِ اقصائے ماست!

آمد از پیراہنِ او بوئے او
داد مارا نعرۂ اللہ ھُو

با دلِ من شوقِ بے پروا چہ کرد!
بادۂ پُر زور با مینا چہ کرد!

ٌ اسرائے تلمیح بآیۂ قرآنی

رقصد اندر سینه از زورِ جنون!
تا ز راهِ دیده می آید برون!
گفت من جبریلم و نورِ مبین!
پیش ازین او را ندیدم این چنین!
شعرِ رومی خواند و خندید و گریست
یارب این دیوانهٔ فرزانه کیست!
در حرم با من سخن رندانه گفت!
از مے و مُغ زاده و پیمانه گفت!
گفتمش این حرفِ بے باکانه چیست
لب فرو بند این مقامِ خامشی است
من ز خونِ خویش پروردم ترا
صاحبِ آہِ سحر کردم ترا

باز یاب این نکته را اے نکتہ رس
عشقِ مرداں ضبطِ احوال است و بس

گفت عقل و ہوش آزارِ دل است!
مستی و وارفتگی کارِ دل است!

نعرہ ہا زد تا فتاد اندر سجود
شعلۂ آوازِ او بود، او نبود!

بر مزارِ حضرتِ احمد شاہ بابا علیہ الرحمۃ

موسّسِ ملّتِ افغانیہ

تربتِ آں خسروِ روشن ضمیر
از ضمیرش ملّتے صورت پذیر

گنبدِ او را حرم داند سپہر
با فروغ از طوفِ او سیمائے مہر

مثلِ فاتحؔ آں امیرِ صف شکن
سکۂ زد ہم باقلیمِ سخن

ملتے را داد ذوقِ جستجو
قدسیاں تسبیح خواں بر خاکِ او

از دل و دستِ گہر ریزے کہ داشت
سلطنت ہا برد و بے پروا گذاشت!

نکتہ سنج و عارف و شمشیر زن
روحِ پاکش با من آمد در سخن

٭ فاتح — سلطان محمد فاتح، فاتح قسطنطنیہ

گفت می دانم مقامِ تو کجاست
نغمۂ تو خاکیاں را کیمیاست

خشت و سنگ از فیضِ تو دارائے دل
روشن از گفتارِ تو سینائے دل

پیشِ ما اے آشنائے کوئے دوست
یک نفس منشیں کہ داری بوئے دوست

اے خوش آں کو از خودی آئینہ ساخت
و ندراں آئینہ عالم را شناخت

پیر گردید ایں زمین و ایں سپہر
ماہ کور از کور چشمیہائے مہر

گرمیٔ ہنگامۂ می بایدش
تا نخستیں رنگ و بو باز آیدش

بندۂ مومن سرافیلی کند
بانگِ او ہر کہنہ را برہم زند
اے ترا حق دادجانِ ناشکیب
تو زسِترِ ملک و دیں داری نصیب
فاش گو با پورِ نادر فاش گوے
باطنِ خود را بہ ظاہر فاش گوے

خطاب بہ پادشاہِ اسلام اعلیٰحضرت ظاہر شاہ

ایدہ اللہ بنصرہٖ

اے قبائے پادشاہی بر تو راست
سایۂ تو خاکِ ما را کیمیا است

خسروی را از وجودِ تو عیار
سطوتِ تو ملک و دولت را حصار
از تو اے سرمایۂ فتح و ظفر
تختِ احمد شاہ را شانے دگر

سینہ ہا بے مہرِ تو ویرانہ بہ
از دل و از آرزو بیگانہ بہ
آبگوں تیغے کہ داری در کمر
نیم شب از تابِ او گردد سحر
نیک می دانم کہ تیغِ نادراست
من چہ گویم باطنِ او ظاہراست!
حرفِ شوق آوردہ ام از من پذیر
از فقیرے رمزِ سلطانی بگیر

اے نگاہِ تو ز شاہیں تیز تر
گردِ ایں ملکِ خدا دادے نگر

اینکہ می بینیم از تقدیر کیست؟
چیست آں چیزے کہ می بایست نیست؟

روز و شب آئینۂ تدبیرِ ماست
روز و شب آئینۂ تقدیرِ ماست!

با تو گویم اے جوانِ سخت کوش
چیست فردا؟ دخترِ امروز و دوش!

ھر کہ خود را صاحبِ امروز کرد
گردِ او گردد سپہرِ گرد گرد

او جہانِ رنگ و بو را آبروست
دوش اند امروزِ او فردا ازوست!

مردِ حق سرمایهٔ روز و شب است

زانکه او تقدیرِ خود را کوکب است

بندهٔ صاحب نظر پیرِ اُمم

چشمِ او بینائے تقدیرِ اُمم

از نگاهش تیزتر شمشیر نیست

ما همه نخچیر، او نخچیر نیست!

لرزد از اندیشهٔ آں پخته کار

حادثات اندر بطونِ روزگار!

چوں پدر اہلِ ہنر را دوست دار

بندهٔ صاحب نظر را دوست دار

همچو آں خلد آشیاں بیدار زی

سخت کوش و پُردم و کرار زی

می شناسی معنیٔ کرار چیست؟
ایں مقامے از مقاماتِ علیؓ است

امتاں را در جہانِ بے ثبات
نیست ممکن جز بکراری حیات

سرگذشتِ آلِ عثماں را نگر
از فریبِ غربیاں خونیں جگر

تا ز کراری نصیبے داشتند
در جہاں دیگر علم افراشتند

مسلمِ ہندی چرا میداں گذاشت؟
ہمتِ او بوئے کراری نداشت!

مشتِ خاکش آنچناں گردیدہ سرد
گرمیٔ آوازِ من کارے نکرد!

ذکر و فکرِ نادری در خونِ تست
قاہری با دلبری در خونِ تست

اے فروغِ دیدۂ برنا و پیر
سرِّ کار از ہاشم و محمود گیر

ہم ازاں مردے کہ اندر کوہ و دشت
حق زِ تیغِ او بلند آوازہ گشت

روزہا شب ہا تپیدن می تواں
عصرِ دیگر آفریدن می تواں

صد جہاں باقی است در قرآں ہنوز
اندر آیاتش یکے خود را بسوز

ہ والا حضرت شاہ ولی خان

بازفغاں را ازاں سوزے بجو
عصرِ اورا صبحِ نوروزے بجو
ملتے گم گشتۂ کوہ و کمر
از جبینش دیدہ ام چیزے دگر
زانکہ بود اندر دلِ من سوز و درد
حق ز تقدیرش مرا آگاہ کرد
کار و بارش را نکو سنجیدہ ام
آنچہ پنہان است پیدا دیدہ ام
مردِ میداں زندہ از اللہ ھوست
زیرِ پائے او جہانِ چارسوست!
بندۂ کو دل بغیر اللہ نہ بست
می تواں سنگ از زجاجِ او شکست

او نگنجد در جہانِ چون و چند
تہمتِ ساحل بایں دریا مبند
چوں ز روئے خویش برگیرد حجاب
او حساب است ای ثواب است ای عذاب!
برگ و سازِ ما کتاب و حکمت است
ایں دو قوت اعتبارِ ملت است
آں فتوحاتِ جہانِ ذوق و شوق
ایں فتوحاتِ جہانِ تحت و فوق
ہر دو انعامِ خدائے لایزال
مومناں را آں جمال است ایں جلال!
حکمتِ اشیا فرنگی زاد نیست
اصلِ او جز لذتِ ایجاد نیست

نیک اگر بینی مسلمان زادہ است
ایں گہر از دستِ ما افتادہ است

چوں عرب اندر اروپا پر کشاد
علم و حکمت را بنا دیگر نہاد

دانہ آں صحرانشیناں کاشتند
حاصلش افرنگیاں برداشتند

ایں پری از شیشۂ اسلافِ ماست
باز صیدش کن کہ او از قافِ ماست

لیکن از تہذیبِ لادینے گریز
زاں کہ او با اہلِ حق دارد ستیز

فتنہ ہا ایں فتنہ پرداز آورد
لات و عزّےٰ در حرم باز آورد

از فسونش دیدهٔ دل ناصبیر
روح از بی آبئ او تشنه میر!

لذّتِ بیتابی از دل می برد
بلکه دل زین پیکرِ گِل می برد

کهنه دزدے غارتِ او برملاست
لاله می نالد که داغِ من کجاست!

حق نصیبِ تو کند ذوقِ حضور
باز گویم آنچه گفتم در زبور

مُردن و هم زیستن اے نکته رس
این همه از اعتبارات است و بس

مردِ کر سوزِ نوا را مردهٔ
لذّتِ صوت و صدا را مردهٔ

پیشِ چنگے مست و مسرور ہست کور
پیشِ رنگے زندہ در گور ہست کور
روح با حق زندہ و پایندہ است
ورنہ ایں را مردہ آں را زندہ است
آنکہ حَیٌّ لَا یَمُوْت آمد حق است
زیستن با حق حیاتِ مطلق است
ہر کہ بے حق زیست جز مردار نیست
گرچہ کس در ماتم او زار نیست
برخور از قرآں اگر خواہی ثبات
در ضمیرش دیدہ ام آبِ حیات
می دہد مارا پیامِ لاتخف
می رساند بر مقامِ لاتخف

قوتِ سلطان و میر از لَا اِلٰہ
ہیبتِ مردِ فقیر از لَا اِلٰہ

تا دو تیغِ لَا و اِلَّا داشتیم
ماسِوَی اللہ را نشاں نگذاشتیم!

خاوراں از شعلۂ من روشن است
اے خنک مردے کہ در عصرِ من است

از تب و تابم نصیبِ خود بگیر
بعد ازیں ناید چو من مردِ فقیر!

گوہرِ دریائے قرآں سفتہ ام
شرحِ رمزِ صِبْغَةَ اللہ گفتہ ام

با مسلماناں غمے بخشیدہ ام
کہنہ شاخے را نمے بخشیدہ ام

عشقِ من از زندگی دارد سراغ
عقل از صهبائے من روشن ایاغ
نکته ہائے خاطر افروزے کہ گفت؟
با مسلماں حرفِ پُرسوزے کہ گفت؟
ہمچو نے نالیدم اندر کوہ و دشت
تا مقامِ خویش بر من فاش گشت
حرفِ شوق آموختم و اسوختم
آتشِ افسردہ باز افروختم!
با من آہِ صبحگاہے دادہ اند
سطوتِ کوہے بکاہے دادہ اند!
دارم اندر سینہ نورِ لَا اِلٰہ!
در شرابِ من سرورِ لَا اِلٰہ!

فکرِ من گردوں مسیر از فیضِ اوست!

جوئے ساحل ناپذیر از فیضِ اوست!

پس بگیر از بادۂ من یک دو جام

تا درخشی مثلِ تیغِ بے نیام!

(عبدالمجید پروین رقم)

گیلانی الیکٹرک پریس ہسپتال روڈ لاہور میں باہتمام ابو نظام الدین
پرنٹر چھپی اور سر محمد اقبال پبلشر نے میکلوڈ روڈ لاہور سے شائع کی

آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ یومیہ جرمانہ لیا جائے گا۔

[illegible]